

КУЛЬТУРА В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

ОЛЕКСАНДРА АНТОНІВ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів — Україна

KULTURA W NAUCZANIU JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO JAKO OBCEGO

OLEKSANDRA ANTONIW

Lwowski Państwowy Uniwersytet imienia Iwana Franki, Lwów — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule przeanalizowano sposoby prezentacji kultury Ukrainy w podręcznikach języka ukraińskiego adresowanych do studentów polskich. Zamieszczone w podręcznikach teksty przeznaczone do czytania zostały zbadane pod względem ich przydatności w procesie kształtowania kompetencji socjokulturowej oraz socjolingwistycznej.

CULTURE IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

OLEXANDRA ANTONIV

L'viv Ivan Franko National University, L'viv — Ukraine

ABSTRACT. The means of presentation of Ukrainian culture in Ukrainian text-books for Polish students have been investigated. Texts for reading as a teaching material to form social-cultural and social-linguistic competence have been analyzed.

Навчання іноземної мови — складний і тривалий процес, що вимагає від викладача творчих зусиль, відповідної креативності задля вироблення у студентів не лише мовної, але й соціокультурної, прагматичної компетенцій.

Знання культури посідає вагоме місце в лінгводидактичному процесі, оскільки дає змогу іноземцю правильно інтерпретувати інтралінгвальні та екстралінгвальні явища, а отже, відповідно на них реагувати.

Сьогодні в польській лінгводидактиці методисти жваво обговорюють проблему, що стосується визначення ролі культури в навчанні польської мови як іноземної: дискутують щодо змісту навчальних програм, інвентарю польської культури, що повинен бути репрезентований у дидактичному процесі¹. Українська лінгводидактика ще не має значного масиву напрацювань у цій сфері. Уявлення про способи репрезентації культури України в навчанні іноземців виявляються в авторських підходах до створення підручників, посібників та інших дидактичних матеріалів.

---

¹ *Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa i komunikacja interkulturowa*, Poznań 2005; P. Garncarek, *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Warszawa 2006; P. E. Gębał, *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców*, Kraków 2003; *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego: Materiały z konferencji Naukowej*, Warszawa 2010; *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny, programy nauczania, pomoce dydaktyczne*, pod red. W. Miodunki, Kraków 2004; *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*, Warszawa 2005.

Оскільки мова — це, як відомо, складне соціальне явище, то досить часто соціолінгвістичну компетенцію ототожнюють із соціокультурною.

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, висвітлюючи поняття соціокультурної – соціолінгвістичної компетенції, автори пропонують акцентувати увагу на таких п'яти її аспектах², як:

1. Лінгвістичні маркери соціальних стосунків (статус людини, близькість стосунків, реєстр мовлення). Іноземець повинен знати, якій мовній формулі надати перевагу під час вітання, знайомства, прощання, як звернутися до особи в офіційній і неофіційній ситуаціях.

2. Правила ввічливості (позитивна й негативна ввічливість). Вияви ввічливості та їхнє мовне вираження в одній культурі можуть бути сприйняті як непорозуміння в іншій, оскільки предмет розмови може не входити до кола традиційних тем, характерних для певної етнокультурної спільноти. А калькування з рідної мови іноземця фраз увічливості може спричинити кумедну ситуацію. Так, студенти з Туреччини замість звичних в українській реальності вітальних формул „Добрий день. Як Ваші справи?“ використовують інші, наприклад, „Як Ваше здоров'я?“.

Вітаючи свою колегу з днем народження, студенти з Північної Америки подарували дюжину квітів, що цілком прийнятно в них на батьківщині, але не відповідає нормам культури в Україні.

3. Вислови народної мудрості. Фразаологія є тим мовним пластом, у якому найглибше закодований менталітет народу, його звичаї і традиції, система моральних уявлень і ціннісних орієнтирів. Для іноземного студента важливо розуміти інформацію, яку містять фразеологізми, адекватно сприймати підтекст газетних заголовків, у яких часто простежуємо трансформації фразеологічних одиниць.

4. Реєстри спілкування (офіційний, нейтральний, фамільярний, інтимний тощо). „На початковому етапі навчання (рівні A1, A2, B1) характерний відносно нейтральний реєстр. Його обирають носії мови для спілкування з іноземцями та чекають від них такого ж. Ознайомлення з більш формальним або фамільярним реєстрами відбувається, як правило, через певний період часу, можливо, за допомогою читання текстів різних жанрів, особливо романів, спочатку на рівні рецептивної компетенції“.

5. Діалекти та акценти. „Соціолінгвістична компетенція включає також здатність розпізнавати лінгвістичні маркери, наприклад соціальних класів, регіонального походження, національного походження, етнічної належності“².

Зміст соціолінгвістичної компетенції на кожному рівні знань мови відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

	Соціолінгвістична відповідність
C2	Вільно володіє ідіоматичними зворотами і колоквалізмами з усвідомленням конотативних рівнів значень. Повністю усвідомлює соціолінгвістичні та соціокультурні особливості використання мови її носіями і може належно реагувати. Може успішно виступати посередником у спілкуванні між носіями мови, що вивчається, і своїми співвітчизниками, враховуючи соціокультурні та соціолінгвістичні особливості.

² Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання, Київ 2003, с. 120–121.

C1	Може впізнавати широкий спектр ідіоматичних виразів та колоквиалізмів, усвідомлюючи реєстрові відмінності; проте може відчувати потребу в уточненні окремих деталей, особливо коли акцент незнайомий. Може розуміти фільми, в яких ужито значну кількість сленгового словника та ідіоматичних виразів і зворотів. Може гнучко й ефективно користуватися мовленням із соціальними цілями, зокрема в емоційних, алюзивних та жартівливих тональностях.
B2	Може висловлюватись упевнено, чітко й увічливо у формальному та неформальному реєстрах, адекватно до ситуації та особистості співрозмовника. Може з певним зусиллям розуміти і брати участь в групових дискусіях, бесідах, навіть коли мова швидка, розмовна. Може підтримувати стосунки з носіями мови без того, щоб ненавмисне їх розсмішити, роздратувати, або змусити поводитись інакше, ніж вони поводитись би з носієм мови. Може висловлюватись відповідно до ситуації та уникати грубих помилок при формулюванні думки.
B1	Може виконувати й реагувати на широкий спектр мовленнєвих функцій, уживаючи їх найзагальніші експоненти (вирази, висловлювання) в нейтральному реєстрі. Усвідомлює основні правила ввічливості та діє відповідно до них. Усвідомлює й звертає увагу на найважливіші відмінності між звичаями, звичками, правилами поведіння, цінностями та ідеалами, характерними для спільноти, мову якої вивчають, і власного народу.
A2	Може виконувати й реагувати на основні мовленнєві функції, зокрема такі, як інформаційний обмін та вимоги, й виражати свої погляди й ставлення до довкілля простими засобами. Може спілкуватися просто, але ефективно, використовуючи вирази загального вжитку та виконуючи елементарні дії. Може вступати в дуже короткі соціальні контакти, послуговуючись повсякденними ввічливими формами привітання і звертання. Може відповідати на запрошення, пропозиції, вибачення тощо.
A1	Може встановити елементарний соціальний контакт, використовуючи найпростіші повсякденні ввічливі форми: привітання та прощання; знайомства; вживати для цього етикетні формули, як-от: <i>будь ласка, дякую, пробачте</i> і т. д.

Крім мовних формул, які повинні вживати іноземці в процесі комунікації відповідно до ситуації, польські й російські дидакти пропонують перелік тем, які варто обговорити в процесі навчання з метою інкультурації іноземного студента.

Це наштовхнуло нас на думку проаналізувати текстовий матеріал підручників з української мови як іноземної. У цьому дослідженні обмежимося лише загальними підручниками з української мови для поляків³. Поза ува-

³ О. Белей, *Розмовляєте українською? Підручник української мови*, Wrocław 2006; В. Василенко, *Українська мова. Поглиблений практичний курс*, тт. 1–2, Poznań 2001; I. Denysiuk, D. Jarczak, E. Kucharska, *Język ukraiński w ćwiczeniach. Skrypt dla studentów polskojęzycznych*, Szczecin 1993; I. Huk, M. Kawecka, *Вивчаємо українську мову. Podręcznik do nauki języka ukra-*

гою залишимо посібники, що орієнтовані на вдосконалення граматики чи фонетики⁴.

Підручник професора Львівського національного університету Івана Денисюка, а також Данути Ярчак та Євгенії Кухарської⁵ є найдавнішим за часом написання. Авторські тексти до уроків написані красивою, барвистою українською мовою, яку легко сприймати. А це робить підручник цікавим об'єктом дослідження. У посібнику натрапляємо на тексти або уривки з таких творів: Леся Українка — *Лісова пісня*, *Стояла я і слухала весну*, *Якби оті проміння золоті*; Т. Шевченко — *Садок вишневий коло хати*, *Заповіт*; І. Франко — *Присвята*, *Vivere temento*; О. Довженко — *Я маю дім, при домі сад*; М. Рильський — *Не грай*, *Яблука дозріли*; П. Тичина — *Деся на дні мого серця*; В. Самійленко — *Вечірня пісня*; Д. Павличко — *Два кольори*; А. Малишко — *Пісня про рушник*. Крім текстів літературного походження, натрапляємо на фольклорні: казка *Пан Коцький*, пісня *Ой не ходи, Грицю*, старі галицькі анекдоти.

Основний підхід, який застосували згадані вище автори, — це вивчення мови через літературу.

Підручник Яна Співака⁶, багатий на тексти історичної тематики: *Заснування Києва*, *Смерть Олега*, *Похід Ігоря на греків*, *Володимирові послы*, *Облога Києва*, *Софійський собор*, *Бій князя Данила з уграми*, *Заснування Холма*, *Татарське лихоліття*, *Початки козащини*, *Запорозька Січ*, *Внутрішній лад Запорозької Січі*, *Організація козацького війська*, *Боротьба в обороні рідної землі*, *Козацькі повстання*, *Богдан Хмельницький*, *Битва під річкою Пилявкою*, *Богун під Вінницею*, *Іван Сірко*, *Українські Фермопіли*, *Як запорожці писали лист турецькому султану*.

Трохи меншу за обсягом частину становлять художні тексти: А. Чайковський — *Степ влітку*; Г. Сковорода — *Бджола і Шершень*, *De libertate*; І. Котляревський — *Енеїда*; Т. Шевченко — *Полякам*, *Заповіт*, *Іван Підкова*; І. Нечуй-Левицький — *Микола Джеря*; Л. Глібов — *Вовк та ягня*, *Журба*; П. Куліш — *Чорна рада*; Б. Грінченко — *Смерть отаманові*; І. Франко — *Гімн*, *Мойсей*, *Лис Микита*; М. Коцюбинський — *Осінні дощі*, *Земля*, *Intermezzo*; Леся Українка — *Слово, чому ти не твердая криця*, *Сім струн*, *Contra spem spero*; О. Довженко — *Зачарована Десна*; П. Тичина — *Молодий я молодий*, *Гаї шумлять*, *Плуг*; П. Панч — *Задзвонили в усі дзвони*; Ю. Яновський — *Дівчина у вінку*; О. Гончар — *Собор*; В. Симоненко — *Лебеді материнства*; В. Сосюра — *Любіть Україну*, *Червона зима* та ін.

З фольклорних текстів представлені лише дума *Маруся Богуславка*, перекази *Як Довбуш дістав силу*, *Топірець Довбуша*.

Як бачимо, автор дотримується погляду про навчання мови здебільшого на основі текстів історичної тематики й меншою мірою — художніх.

Підручник Володимира Василенка⁷, що вийшов у Познані 2001 року у двох томах, значно компенсує брак фольклорних текстів. Для нього характерна пере-

ińskiego, Lublin 2003; J. Spiwak, *Podręcznik języka ukraińskiego: Samowчитель української мови для всіх*, Warszawa 1996.

⁴ Н. Станкевич, *Морфологія сучасної української мови, збірник вправ*, Wrocław 1997; Н. Świecicki, *Rzecz o języku ukraińskim: gramatyka z przykładami*, Lwów 1923; Е. Wasiak *Сучасна українська літературна мова, вправи з фонетики і морфології*, Warszawa 1989.

⁵ I. Denysiuk, D. Jarczак, E. Kucharska, *Język ukraiński w ćwiczeniach. Skrypt dla studentów polskojęzycznych*, Szczecin 1993.

⁶ J. Spiwak, *Podręcznik języka ukraińskiego, Samowчитель української мови для всіх*, Warszawa 1996.

⁷ В. Василенко, *Українська мова. Поглиблений практичний курс*, тт. 1–2, Poznań 2001.

важна кількість народознавчого матеріалу, зокрема легенди й перекази: *Чорт, Домовик, Лісовик, Водяник, Блуд, Мавка, Мати-й-мачуха, Соняшник, Підсніжник, Лілії, Звідки взялися ластівки, Буслиний суд, Яргорів, Малашівці, Туторів, Деренівка, На чім чорт своїх дітей колише, Упирі, Чому буває бабине літо, Долина червоних маків, Заздрісна мачуха, Кара за дитину.*

Трохи менший за обсягом матеріал, що розповідає про історичні події, постаті минулого, початки письменності й книгодрукування в Україні, історичні пам'ятки: *Трипілля, Скіфи, Кирило і Мефодій, Золоті ворота, Плач Ярославни, Походи українського народу (за І. Крип'якевичем), Про козаків (за І. Крип'якевичем і В. Антоновичем), Про побратимство, Памво Беринда і книгодрукування.*

Оскільки підручник рекомендовано для філологів, то виправданим і цілком доцільними є тексти *Становлення української правописної системи, Заборони української мови, Українська словесність, Періодизація української літератури.*

Надзвичайно корисним є залучення текстів офіційно-ділового стилю: *Акт проголошення незалежності України, Постанова ВР УРСР про проголошення незалежності України, Конституція України ст. 10.*

Менш репрезентовані художні твори: вірші О. Забужко, В. Підпалого, А. Листопад, Л. Костенко та прозові тексти І. Франка, Панаса Мирного, Я. Гояна, І. Нечуя-Левицького, О. Гончара.

З українських персоналій у текстах представлені художник С. Васильківський, співачка С. Крушельницька, а також постаті світової культури: німецький художник А. Дюрер та польський композитор Ф. Шопен.

Підручник Ірени Гук та Мирослави Кавецької⁸, попри авторські тексти до кожного уроку, що відповідають певній комунікативній темі, містить такі твори: Б.-І. Антонич *Захід*; П. Тичина *Ви знаєте, як липа шелестить*; Л. Костенко *Українське альфреско*; М. Пригара *Козак Голота*; О. Ільченко *Козацькому роду нема переводу*; М. Коцюбинський *Шевченкова могила*; В. Скуратівський *Берегиня*; М. Стельмах *Щедрий вечір*; О. Довженко *Зачарована Десна*; В. Шевчук *Чорна сума*; О. Гончар *Собор*; В. Підмогильний *Місто*; Б. Антоненко-Давидович *Іван Євграфович більше не належить собі*; Гр. Тютюнник *Дивак*.

З фольклорних текстів наявна лише казка *Лисичка-сестричка*.

Отже, авторки також стоять на позиціях навчання мови через художню літературу.

Останнім на книжковому ринку з'явився підручник Олега Белея⁹. Автор намагався поєднати тексти різних родів і жанрів. Незмінним залишився вибір художніх текстів, щодо яких автор також має власні вподобання. Серед художніх творів подані тексти таких авторів, як Г. Квітка-Основ'яненко *Маруся*; Ю. Андрухович *Місто-корабель, Вокзал, Летючі знаки*; Я. Гоян *Великдень*; В. Симоненко *Найогидніші очі порожні*; М. Рильський *Ластівки літають*; А. Головка *Захворіло ведмежатко*; О. Довженко *Моя хата, Косовиця*; М. Куліш *Маклена Граса*; Леся Українка *Лісова пісня*; Т. Шевченко *Розрита могила*.

Тести, створені автором до кожного уроку, цікаві й природні. Особливо похвально, що ввійшли теми, цікаві для молоді: *Український спорт, Де що про українських хіпі.*

⁸ І. Гук, М. Кавецка, *Вивчаємо українську мову. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego*, Lublin 2003.

⁹ О. Белей, *Розмовляєте українською? Підручник української мови*, Wrocław 2006.

Одним з культурних надбань українського народу є пісня. Автор щедро використовує в підручнику тексти народних пісень: *Ой чорна я си чорна; Ти ж мене підманула; Їхав козак містом; Ой хмариться, туманиться; Нова радість стала; Тиха ніч; Горіла сосна, палала; Ой дівчино, шумить гай; Ой чий то кінь стоїть*, а також пісень літературного походження: *Над морем* (сл. Д. Павличка), *Миколай бородатий* (сл. Т. Чубая), *Думи мої* (сл. Т. Шевченка), *Гуцулка Ксеня* (сл. Р. Савицького).

З критичного погляду можна розглядати вибір автором прозових фольклорних творів, зокрема казок, оскільки деякі з них не є популярними й відомими більшості носіїв мови, наприклад, казки *Знаємо* або *Як квітець до березня в гості їздив* тощо.

Отже, кожен з авторів підручників пропонує свій підхід до вивчення мови й розширення знань про Україну на основі залучення текстового матеріалу. Думаю, що універсальним був би комплексний підхід: поєднання текстів різних родів і жанрів, обов'язкове введення творів, специфічних для української літератури, наприклад, усмішки Остапа Вишні, співомовки Степана Руданського тощо; залучення текстів різних стилів (наукового, офіційно-ділового, розмовного, художнього, публіцистичного, релігійного). Варто залучати до підручників тексти про українське кіно, театр, спорт, сучасну музичну культуру, соціальні проблеми, молодіжні субкультури, замовчувані теми (*Голод 1932–1933 рр.; Чорнобиль*), теми, що дають можливість дискутувати, а отже, виявляти через мову власний погляд.

Напевне, неможливо вмістити в один підручник усі тексти. Вважаємо, що викладач залежно від навчальної програми й лінгвокраїнознавчої цінності твору може сам підбирати матеріал для заняття. Єдине, що викладачеві треба запропонувати, — це широкий вибір таких текстів і систему вправ для розвитку і вдосконалення у студентів-іноземців мовної, соціолінгвістичної, соціокультурної та інших видів компетенції.